پوهاند محمد حسن کاکړ ۲۰۱۶/۰۳/۳۰

د ښاغلو زماني او سیستاني

د لیکنو په هکله

پوهاند محمد حسن کاکړ

۲۰۱۶

spineghar@gmail.com و یا info@arianafghanistan.com

د مطالبو فهرست

لومړۍ برخه:

لومړی قسمت

- سریزه
- د ښاغلي زماني د لیکني په هکله

دوهم قسمت

- د ښاغلي زماني یوه بله ذهني حیرانوونکې وینا
- له برتانویانو سره اړیکي
- د پاچا امان الله ځیني مهمي تېروتني
- د پاچا امان الله وروستنۍ لویه جرګه

دریم قسمت

- د پاچا ضد تبلیغونه او بغاوتونه
- د شنوارو یاغي توب
- حبیب الله په نا ارام کوهدامن او سید حسین په ناکرار کوهستان کي

څلورم قسمت

- په کابل باندي د حبیب الله برید
- د کابل ښار استحکامات او د پاچا ناخاپي استعفی

پنځم قسمت

- اچا امان الله او د هغه لس کلنه واکمني

شپږم قسمت

- د اماني دورې له تاریخ سره بې کچي مینه او تنده

دوهمه برخه:

- د ښاغلي سیستاني د لیکنو په هکله
- یادښتونه

لومړی برخه

شپږم قسمت

د اماني دورې له تاریخ سره بې کچه مینه او تنده

ښاغلئ زماني وایي چي دی " د اماني دورې سره بې کچي مینه او تنده لري." گمان نه کوم چي دی د دغي جملي په مانا پوهیږي. دا د یوه عاقل وینا کېدلی نه شي. د دغي دورې له ټولو هغو پېښو سره، چي د دې دورې تاریخ جوړوي، "بې کچي مینه" لرل، احساساتي، د منطق اوحتی د عقلانیت پر خلاف وینا ده. ددغي دورې پېښي سره متضادي او ځیني یې ترخې هم دي. لا مهمه داده چي دی د دغي وینا له مخي د اماني دورې له تاریخ سره آفاقي او بې غرضه کېدلی نشي، او هر څه چي یې په اړه وایي او لیکي، پارتیزاني او یو اړخیز به وي. انتقادي کېدلی خو هیڅ نه شي. په اړه یې دنورو انتقادي لیکني زغملی هم نه شي. دا د علمي میتود برخلاف وینا ده چي د پېښو له پوهیدلو سره مرسته کولی نه شي. دا دغسي یو احساساتي دریځ دئ چي که هغه ته له یوه اړخ نه وکتل شي، و به ویل شي چي کوم هغه "مین" چي له خپلي "میني" سره بې کچه مینه لري، د ناهیلي توب په حال کې ممکن افراطي عمل او حتی انتحار ته لاس کړي، او که دغسي مین د شوروي اتحاد د ستالین یا د کمبودیا د پول پوت په شان د دولت واکمن شي، د ملیونونو انسانانو قاتل هم کېدلی شي.

د ښاغلي زماني دغه لیکنی هم افراطي روحیه لري. په هغو کې ددغه اماتور له خوا کتري، تومتونه او بې بنسټه حکمونه لږ نه دي، چي د هغو له مخي ویل کېدلی شي هغه بې سویه، او لکه چي د کوڅي د خلکو وي. غټ مثال یې دادئ چي دی د امان الله په اړه زما کتابگوتئ " هماغه د انگریزانو له فتنو نه ډک تبلیغات" گڼي. زه به خوښ وای چي که ده خپل دغه حکم شرح کړئ، او "له فتنو نه ډک تبلیغات" یې په گوته کړي وای. ده دغه کار نه دئ کړئ، او کولی یې هم نه شي، ځکه چي ددغه کتابگوتي ټول موضوعات د هغه وخت په نورو لیکنو کې هم ذکر شوي دي، او لکه چي دمخه مي شرح کړي، د هغه لیکونکئ منشي علي احمد (شالیزی مومند) دئ، نه شیخ محبوب علي. او بله یی ، لکه چي دمخه مي پوره بیان کړئ، دا د برتانیې حکومت یا د هند برتانوي حکومت نه وو، چي د پاچا امان الله د پاچایي په نسکورېدلو کې یې لاس لاره، بلکه دا پخپله پاچا وو چي د خپلي پاچایي د نسکورېدلو لامل شو- په خلکو باندې د نه منل کېدونکو پروگرامونو په عملي کولو، او د خپلي زورواکي او اتوکراسي له امله. ښاغلی زماني له خپل ذهن نه بس حکم صادر کړئ دئ، لکه چي دی یې په اړه د صلاحیت خاوند وي. دی په دې نه پوهیږي یا د خپل پارتیزاني دریځ له مخي ددې درک کولی نه شي، چي عمومي حکمونه باید د پېښو پر بنسټ ولاړ وي، او که نه هغه به عمدي وي. ده بس په لوېدیځ کې د ویبساټونو د ازادو خپرونو نه په استفادې سره پورتنی حکم او دغسي نور حکمونه صادر کړي، او هغه اواز ته یې غوږ نه دئ نیولئ، چي هر څوک یې په ځان کې لري. حال داچي له آزادۍ نه ناوړه استفاده د سلیم عقل د خاوند علامه نه ده، او د سلیم عقل خاوند تقاضا داده چي یو څوک په هر حال او د هرې موضوع په اړه چي وي، د عقلي او اخلاقي قضاوت له مخي وینا، لیکنه، عمل او چلند وکړي.

خو زما د کتابگوتي د یوې جملي په اړه، د ښاغلي زماني اعتراض د یادولو وړ دئ، او هغه داچي دی وا یي، ما د غلام محی الدین ارتي نوم په لوی لاس په غلام محی الدین انیس بدل کړئ دئ. که دی د علمي او دقیقو لیکنو په مقررو پوهېدلای دغسي حکم به یې نه وای کړئ. ما چي د غلام محی الدین د نامه په اخیر کي لقب په دغي علامي [ ]

د لیکنو لیږد
spineghar@gmail.com او یا info@arianafghanistan.com

کې نیولئ دئ مانا یې داده چې په متن کې یوازي غلام محی الدین وو، او ما په دغې علامې کې دننه د انیس لقب اضافه کړئ، چې هغه وخت ماته مالوم نه وو او دا په دقیقو لیکنو کې یو منل شوئ دود دئ چې لیکوال چې له کومې منبع نه نقل کوي، باید هغسې یې نقل کړي، چې په اصل متن کې وي; حتی که غلط هم وي. په هغو کې د هر ډول تغیر راوړلو لپاره خاصې علامې وضع شوي دي، چې د هغو له مخې ما د انیس تخلص په دغې علامې [ ] ښودلئ دئ. ښاغلئ زماني دي په خپله ناپوهې اعتراض وکړي نه په بل چا.

دا چې ښاغلئ زماني د اماني دورې له تاریخ سره " بې کچه مینه" لري، یو لامل به یې دا وي، پاچا امان الله ویل چې دی انقلابي دئ، او غواړي د خلکو په ژوند کې انقلابي تحول راولي. ښاغلئ زماني چې، د ډېرو روایتونو له مخې، مائویست دئ، انقلابي به هم وو. انقلاب او مائویزم دیوې سکې دوه مخونه دي. ښاغلئ زماني پر افغانستان باندي د شورویانو د یرغل په وخت کې په پېښور کې د استریا د کومېټې غړئ وو. ددغې کومېټې ډېر افغان غړي مائویستان وو، او دوی د نورو افغانانو په شان د شوروي او د هغه د لاسپوڅي رژیم پر ضد فعالیت کاوه. په کابل کې پرچمي رژیم هم ماوستان ځپل. دغه رجیم خپل نور سخت مخالفان هم د مائویستانو په تور بندي کول او کړول. افغان مائویستانو هم په پېښور کې د خپلې ایدیالوژی لپاره فعالیت کاوه، لکه نورو ګوندونو او کسانو چې همدغسې کول. طبي ډاکټر، سعادت شګیوال، چې زما دوست وو، هم د پورته کمېټې غړئ وو. خو هغه د یوه ټینګ افغان ملتي په توګه مائویستي، اخواني، خلقي او ستمي ډلي هم وطن ته خطرناکې ګڼلې، او پر ضد یې فعالیت کاوه. له همدې امله به وو، چې دی په پېښور کې په کومه نېټه کې ترور شو. په پېښور کې د هغه ترور د ماوستانو کار ګڼل کېده. که څه هم هلته د نومیالیو افغانانو په ترور کې اسلامي حزب نوم ګټلئ وو. پېښور د افغان ملي جهاد په دوره کې د ترور غټ مرکز شوئ وو. له همدې امله به وو، چې د افغان ډاکټرانو د اتحادیې مشر، ښاغلي نسیم جواد، کوم بل ملک ته کډه وکړه. تر هغه دمخه یې ما ته ویلي وو، چې له پېښور نه پښې وباسه، چې د ارواښاد پوهاند مجروح په شان ترور نه شې. د هغه له بیا مهاجر کېدلو نه وروسته ښاغلي زماني د هغه ځای و نیوه. په ده باندي هم، چې په مائویست یادېده، په کومې نېټې کې ناکامه تروروستي حمله وشوه، او دی د علاج لپاره استریا یا ناروې ته واستول شو. دی تر اوسه هم لږ څه عیبي دئ. په دغه ډول د ښاغلي زماني د ژوند فعاله برخه په مخالفت، ضدیت، پټو فعالیتونو او ګوندي مبارزو کې تېره شوې، نه په طبي یا علمي کارونو یا لیکنو کې، خو په ښکاره مؤدب دئ. دده دغه مبارزه ایزه خاصه دده له هغو لیکنو نه هم جوته ده، چې زما په اړه یې کړي، او هغه یې د یو څو نورو همفکرو له لیکنو سره یوځای چاپ کړي، او یوځای بل ځای یې په غونډو کې ویشي. په دې ډول ده دغه موضوع سیاسي او پروپاګنډي کړې ده.

د ښاغلي زماني دغه کار دده د مخینې په نظر کې نیولو سره عجب نه ښکاري. د حیراني ځای دا دئ چې دی دلته په شمالي کلیفورنیا کې هم هڅه کوي چې د افغان کلتوري ټولنې نه د خپلو شخصي مقصدونو په لار کې استفاده وکړي. دی په پوره شوق د خپلواکۍ ګټلو په یاد غونډو کې، چې دغه ټولنه یې هر کال لمانځي، څلرمه جبهه یادوي، چې هغه، دده په نظر، دده نیکه میر زمان کونړي پر مخ بېوله. حقیقت دادئ چې د خپلواکۍ په جګړه کې، نه څلرمه جبهه وه او نه میرزمان د هغې سروال وو. دا بل څه نه بلکې د افغان تاریخ مسخ کول دي.

د خپلواکۍ په جګړه کې په دغو درو جبهو کې فعالیت کېده: د خیبر جبهه د سپه سالار صالح محمد په قوماندانۍ، د پکتیا جبهه د جنرال محمد نادر په قوماندانۍ، او د کندهار جبهه د سردار عبدالقدوس په قوماندانۍ. غبار (۷۵۸-۷۶۸) دغه جبهې د محاذ په نامه یادوي او شمېر یې ددغو قوماندانانو په قوماندانۍ ډېر ښيي: د خیبر محاذ، د چترال محاذ، د قندهار محاذ، د پکتیا محاذ، د وزیرستان محاذ، د پیواړ محاذ، او د تل محاذ. او دی بیا عقب جبهه کابل ښیي چې د هغه

په نظر هلته "... از نظر سوق الجيشي كدام مركز عالي سوق و اداره اردوی افغانستان وجود نداشت." دلته موږ له اسمار او چترال نه غږېږو، چي د هوايي قوې د مروج کېدلو نه دمخه يې لږ و ډېر د خيبر په شان اهميت لاره. په لرغوني مهال کي، له منځنی اسيا نه په هند باندي يرغلونه او مهاجرتونه شوي دي: د خيبر له لاري نه ډېر، او د چترال له لاري نه تر هغه لږ. چترال په جغرافيايي لحاظ د کونړ د درې سر دئ، چي د ستر احمد شاه له وخت نه د افغانستان يوه برخه وه. د نونسمي پېړۍ په وروستی لسيزه کي امير عبدالرحمن او د باجوړ نوئ په واک رسېدلئ، عمرا خان، په اتفاق يو حکمران د مهتر په نامه په واک کړ، خو برتانوي هند، د چترال د ستراتيژيکي اهميت له امله پرې حمله وکړه، هغه يې ونيوله، او يوه قوه يې هلته پر ځای کړه، ددې لپاره که روسيه له دغي لارې يا د شا له خوا د هند په لور سوقيات و کړي، مخه يې ونيسي.

بل کال (۱۸۹٦) امير عبدالرحمن د پخواني کافرستان له لاندي کولو نه وروسته د باشگل يا بازگل مهمه او اوږده، لويه دره، چي له اسمار نه تر منجان غځېدلي ده، د تگ راتگ او سوداگرۍ لپاره پراخه او تياره کړه، په اصل کي په دغه مقصد چي که روسيه په هند باندي يرغل کوي، دغه لنډه لار به غوره کړي، چي په دغه حال کي به نور پراخ افغانستان له خطر نه بچ وي. دغه حمله و نه شوه، او کېدل يې هم گران وه، خو د برتانوي هند چارواکي هغه وخت ددغسي حملي وېره په قوت لرله. په هر حال له هغه کال (۱۸۹۵) نه چترال اول د برتانوي هند او بيا د پاکستان تر قبضي لاندي شو. د پاکستان دغه قبضه ممکن يوه ورځ پخپله کونړ ته خطر وگرځي. پاکستان په ژمي کي شاوخوا شپږ مياشتي، د مځکي ياني د دير درې له لاري چترال ته د واورو له امله ورتللی نه شي، او د کونړ له لاري ورته تللای شی. خو چترال د خپلواکی په جگړه کي، چي پخپله افغانستان پرې پيل کړې وو، چندان مهم نه وو. په اسمار کي هم يوه وړه قوه د جنرال عبدالوکيل نورستاني په قومانداني پرته وه.

د غبار په وينا (٧٦٠) د خپلواکی جگړي په اخير کي، چي سپاه سالار صالح محمد په شا شوئ وو " قوه افغاني از كنر در داخل علاقه چترال هجوم كرد. جنگ بين طرفين اغاز گرديد، ولي اين جنگ ها قاطع نبود، تا متاركه امضا شد، و قوه افغاني مراجعت كرد." غبار دا هم وايي چي، مير زمان کونړي د ډېرو نورو افغانانو په شان د خپلواکی په پلوي او د انگريزانو په مخالفت تبليغ کاوه. ارواښاد سيد شمس الدين، چي هغه وخت ځوان وو، وايي چي: " مير زمان خان ... در جنگ استقلال در بريكوت (كنر) اشتراك كرد." (مجروح، ٤٢). بريکوټ چي د نورستان يو ښارگوټئ، ياني د افغانستان يوه برخه ده، د جنگ ډگر نه وو.

خو ښاغلئ زماني ټينگ دئ چي د خپلواکی په جگړه کي دده نيکه ځلرمه جبهه پرانيستلي او پر مخ بېوله. دا چي دی وايي د اماني دورې له تاريخ سره بې کچي مينه او تنده لري، په اصل کي شايد له همدې امله او هم له دې امله وي چي پاچا امان الله مير زمان له يوه عادي وگړی نه د خانی او اعتبار لوړ مقام ته رسولئ وو. دلته د هغه په اړه يو څه ليکل ضروري ښکاري.

ښاغلي زماني چي زما په اړه ليکني کړي، وروسته له هغه وو چي ما يوه شپه د ملگرو په مخ کي د ځلورمي جبهې د جعلتوب او له خلکو سره دده د نيکه د زور زياتي په اړه يو څه ويلي وو، چي دی يې پارولئ او بيا يې دغه ليکنه کړېده. زه دلته د موضوع په اجتماعي اړخ يوڅه ليکم، او که زماني خپلي ليکني ته د کمپين او مبارزې شکل نه وای ورکړئ ، ما به دغه ليکنه هم نه وای کړې. اوس نو که کورنی يې، او په خاص ډول د هغه شخصي کورنی، چي زه ورته په درنه سترگه گورم، څه گيله لري، هغه دي پخپله له ده څخه وکړي. زه به دغه موضوع په هيڅ ډول شخصي نه کړم.

لوی مجروح وایي چي " در کنر هم صافي ها (با میر زمان خان که از خوانین و ملکان بزرگ بشمار میرفت) تصادم کردند و جنگ ها و زد و خورد های متعددی صورت گرفت. میر زمان خان که از ملاکین کنر بشمار میرفت خود او مرد فعال و جاه طلبي بود که بانجام اجاره درای [داري] های مالیاتي با حکومت های محلي ثروت و اعتباري مزیدي اندوخت بعد باتهام یک واقعه جنایي در زمان حبیب الله خان محبوس شد و بعد از فوت امیر حبیب الله خان محبوسین سیاسي و سرکردگان قومي را امان الله از محبس رها کرد و انها را باشتراک در جنگ استقلال سوق داد مردم را به اماکن خود فرستاد و میر زمان خان باین ترتیب از حبس رها شد و در جنگ استقلال در بریکوت (کنر) اشتراک کرد و با استقرار رژیم اماني او هم بر اعتبار و قدرت خود در ولایت کنر افزود و از حسن نظر و اعتبار دولت بهره کافي برداشت. اما بالاخره شخصي گشت که دیگر در کنر نمي گنجید و با قیام صافي ها و نارضایي مردم مواجه شد." (مجروح،٤١-٤٢)

د عزیز هندي په وینا (١٥٨) میر زمان کونړي "... له یوه معمولي حالت نه ... پرمختګ کړئ وو." دغه "معمولي حال" یوه مبهمه افاده ده، او زه نه غواړم په اړه یې څه ووایم.

داسي ښکاري چي میر زمان د منګلو له پاڅون نه وروسته په کونړ کي د لا غټ مقام ګټلو په فکر کي شوئ وو، که څه هم قومي بنسټ یې نه لاره، بیا هم د عزیز هندي په وینا (٤٥٤-٤٥٦) (... کله چي [میر زمان] د منګلو د پاڅون ټکولو نه وروسته د خپل لښکر [ایله جاري] سره سیمي ته ورغئ، نو په فکر کي یې بدلون راغئ او په خپل سر شو. اوس یې په منظمه توګه نقاره وهله او په خپلو سرتېرو یې پر بېډ (رسم ګذشت) کاوه او " کله چي دده ظلمونه خلکو ولیدل، هغه یې و نه زغمل او دده پر ضد یې پاڅون وکړ." اخر خبره حکومت ته ورسېده. حکومت اول برګېډ احمد جان، او د هغه د ناکامی نه وروسته یو بل ستر افسر هلته واستاوه. هغه هم امنیت ښه ټینګولی و نه شو. بیا پخپله پاچا جلال اباد ته لاړ. " پاچا له هغه سره په ډېره نرمي چلند وکړ، سره له دي چي وروسته (له ده څخه) ٩ سوه انګریزي توپک او څو لکه مرمی راووتي." (عزیز هندي، ٢٥٦)

پاچا امان الله به ځکه چي میر زمان یې په خپل سر پرې اینښئ وو، چي مور یې هغه "زوي" بللئ وو او "هغه به تل زیات شمېر سوغاتونه هغي ته لېږل." (عزیز هندي، ٢٥٣) لکه دمخه چي ویل شوي، پاچا د خپلي مور په سپارښتنه زیاتره نائب الحکومه ګان، بارکزیان، مقرر کړي وو. میر زمان یې هم د هغي په خاطر په خپل سر پرې اینښئ وو. پاچا به له دي امله هم د خپلي مور سپارښتني منلې، چي هغي خپل وراره، والي علي احمد، چي د پاچایي خیال یې لاره، سرکښۍ ته نه پرېښود. خو میر زمان د پاچا او د هغه د مور په ډاډیني "... د پاچا په رعیت ... تېری کاوه; محلي حاکمانو له وېري دده سره هیڅ نه شول ویلای او آن د شاوخوا د حاکمانو وهل ټکول دده لپاره معمولي خبره وه." " دده د نوکرانو د ظلمونو څخه هم څوک خوندي نه وو، او په خپلو ګاونډیو خانانو باندي یې هم ډول ډول تیري کول، او ددوی مځکي یې په خپلو مځکو ګډولې." (عزیز هندي، ٢٥٣) د همدغي زور زیاتي پایله له خلکو سره نښتي او " ... شهرت امان الله خان به بیدیني هم مزید علت گشت." مجروح دا هم وایي چي " عم ما [سید زیور شاه] از عناصر ناراض از دولت بشمار رفت. این زد وخورد ها چهار سال کنر را نا آرام ساخت. بالاخره با این تصمیم اخر حکومت آرامي در منطقه اعاده شد. چند نفر از سرکردگان شنواري کنر اعدام گشتند که این کشتن و بستن، کینه و انتقام را در دل مردم و مقابل خان مذکور بیشتر کرد و عواقب آن برای خان ناگوار تمام شد." (مجروح، ٤٢)

مجروح ددغو پیښو نېټه نه ورکوي. دا هم نه وایي چي حکومت له میر زمان سره څه وکړل. دا چي عزیز هندي وایي چي میر زمان د شنوارو له پاڅون نه دمخه په کابل کي "شاهي نظر بند وو"، ممکن ددغو پیښو له امله وي.

د لیکنو لیږد
spineghar@gmail.com او یا info@arianafghanistan.com

خو دا دغسي نظر بندي وه چي، هغه له کابل څخه يوازي خپلي سيمي ته تللی نه شو. کورنۍ يې هم ورسره وه، او په کونړ کي يې جايداد هم پر ځای وو. پر دې برسېره هلته په کابل کي " ... د فرقه مشری رتبه ورکړل شوې وه." (عزيز هندي، ۲۵۲) سردار شير احمد چي د شنوارو د پاڅون په ځپلو کي پاتي راغئ، او د جلال اباد ښار تر خطر لاندي شو، حکومت مير زمان کونړي هلته واستاوه، چي د مومندو له ايله جاري او سرکاري پوځ سره په ګډه جلال اباد وساتي. خو د عزيز هندي په نظر " ... ددې کار د تر سره کولو لپاره مير زمان کونړي په هيڅ ډول موزون نه وو. هغه په لومړي سر کي په خپله سيمه کي د بد نوم خاوند وو، او مومندو او نورو زياتو خلکو [مومند او نور زيات خلک] دده د وينو تږي وو." او هلته " د مير زمان خان د رسېدو سره سم ... د حکومت هڅي له ناکامی سره مخ شوې" او دغو " ... دښمنو قبيلو او فرقو ته د بدل اخيستنې لپاره په زړه پوري موقع په لاس ورغله ... هغوی په مير زمان کونړي او د هغه په پلويانو بريد وکړ. نتيجه دا شوه چي له لږې مودې وروسته دی او دده لښکر يې و ځاپه." (عزيز هندي، ۲۵۷) په يوه روايت د مير زمان يو زوی هم د جلال اباد په جګړه کي تلف شوئ وو.

د مير زمان کونړي اساسي ضعف په خپلي سيمي کي وو; هلته يې نه يوازي قومي بنسټ نه لاره، لوی قومونه لکه ساپي، شنواري او مومند ورسره مخالف وو. يوازي حکومت دده ولي نعمت، او دده د خانی او قدرت سرچينه وه، او همداچي دغه سرچينه ياني د پاچا امان الله پاچايي نظام مخ په لړزېدلو شو، دده خاني هم مخ په ختمېدلو شوه. پاچا چي له کابل نه د کندهار په لور روان شو، په کونړ کي ګډوډي شوه. ساپيان او شنواري د محلي حکومت پر ضد فعال شول. مجروح په دې اړه اورد غربيږي. په لنده توګه، مير زمان، چي له اويا وسله والو ساتنديانو سره ګرځېده، په چغه سرای (اوسني اسد اباد) کي له سيد شمس الدين سره مخ شو. په دغه وخت کي دوي ټول د مجروح د کلي، ياني شين کوړک په خوا روان وو، چي له شيګل سره نژدې پروت دئ، چي زياتره اوسېدونکي يې شنواري دي. مير زمان مجروح ته وويل چي غواړي اسمار دده په مشوره له محاصرې څخه خلاص کړي. مجروح وايي چي هغه راته وويل چي " بعضي مردمان اوباش قريه تصميم دارند بر من حمله کنند و شنيده ام انها برای همدستان خود به قريه های ديگر قاصدان و خبر رسانان فرستاده اند ." (مجروح، ۵۰) له دغو خلکو نه مطلب ساپيان وو، چي له باديل او ديوه ګل نه ولاړ شوي، او د پيچ درې له ساپيانو سره يې په ګډه د چغه سرای ولايت مرکز نيولئ وو. مجروح په آس سور، ځان خپل کلي، شين کوړک، ته ورسوه. مير زمان له خپلو ملګرو سره پياده، د ماښام په مهال شين کوړک ته ورسېد. مجروح وروسته له هغه چي په خپل ميلمستون کي يې د هغو عزت وکړ، د هغه ملګري يې د وطني دود له مخي په نورو کورونو ووېشل. نور نو د هغه په ژبه " خودم به خوابګاه رفتم. لحظه يي بعد صدای فير تفنګ شنيدم. و از بستر برجستم که طرف مهمانخانه بروم. ديدم در بزرګ قلعه از طرف بيرون بسته و زنجير شده است. بر سر بام بر آمدم و صدای غلغله و صدای تفنګ ها را زياد تر شنيدم. ديدم که راه برامدن از سربام موجود نيست. فرود امدم. در بين حويلي نا آرام و منتظر استاده ماندم که صدای کشودن در کلان بلند شد. به ان طرف دويدم. ان ناظر امور ما را ديدم که در راه کشوده سات [است]. ګفت خان صاحب را متاسفانه کشتند، و اين شر ذمه قليل اوباش به عجله کار خود را انجام دادند." (مجروح، ۵۰-۵۱)

مجروح نه وايي چي دغه وژنه په مشخص ډول د چا کار وو. له ليکني نه يې ښکاري چي دا د ساپيانو کار وي. خو ځنګه چي دغه دواړه قومونه له هغه نه د انتقام اخيستلو په انتظار وو، او مهم کارونه يې په ګډه کول، احتمال لري چي دغه وژنه د دواړو کار وي. په هر حال دغه پېښه به د ۱۹۲۹ کال د جنوري په اخر کې شوې وي.

په پای کي به ددغي ليکني مهم ټکي له يو څو تبصرو سره په لنډ ډول بيان شي.

د ليکنو ليږد
spineghar@gmail.com او يا info@arianafghanistan.com

- د ښاغلي زماني دغه حکم چي د امان الله د سقوط پاښو لیکوال برتانوی سکرتر، شیخ محبوب علي دئ، هم سم نه دئ. د هغو لیکونکئ اروابناد علي احمد (شالیزي مومند) دی، چي د پاچا په توله دوره کي د هغه منشي وو. امریکایي لیکواله، رییه ستیوارټ، او د منشي علي احمد وراره، ښاغلئ مهدي شالیزي،همدغسي وایي. وروستی چي اوس په سویس کي اوسیږي، او په افغانستان کي یي په حربي پوهنتون کي استادي کوله، وایي چي تره یي د پاچا په توله موده کي د هغه منشي وو، او کوټي ته هم ورسره لاړ، او بیا بیرته وطن ته ستون شو. دغه پاڼي هم یا په ۱۹۲۹ یا په ۱۹۳۰ کي تهیه شوي دي، یاني هغه وخت چي دی هلته وو، نه محبوب علي. خو ښاغلئ زماني وایي چي " دا لیکنه د منشي علي احمد خان نه ده. دی د دربار منشي هم نه وو، او نه د خپل موقف پر اساس کره او دقیق معلومات درلودلي شو." دغه جمله سر پایه ناسمه او د هغه د ذهن زېږنده ده. د محترم مهدي شالیزي له قول نه دمخه ویل شوي چي تره یي، اروابناد منشي علي احمد د فارسي ادبیاتو او د کلاسیکو اشعارو علاقمن، او په دیني چارو کي لاربشود وو، او پر دی تولو برسېره د تاریخ غزنین په نامه یي لاسي لیکنه هم لرله، چي د صدراعظم محمد هاشم په وخت کي له چاپ نه پاتي او لادرکه شوه. خو د اروابناد فرهنګ د افغانستان در پنج قرن اخیر له مخي دغه ناخپره شوي لیکنه له اروابناد سید قاسم رښتیا سره وه، چي ده به له هغه په خپل اثر کي استفاده هم کړي وي، او اوس د منشي د کورنی غړي کوښښ کوي هغه پیدا او خپره کړي.
- اساسي دا هم ده چي پاچا له کندهار نه د کابل په نیت غزني ته رسېدلئ وو، هغه وخت شیخ محبوب علي په افغانستان کي نه وو. هغه وخت په کابل کي د برتانوي هند سفارت ترل شوئ وو. د معاصر لیکوال سید رسول په وینا " در ۲۰ فبروري همفریز، سفیر انګلیس، در کابل به عطا الحق وزیر خارجه رژیم حبیب الله اطلاع داد که حکومت انګلیس قصد دارد سفارتخانه اش را از کابل خارج نماید. ... عطا الحق هر قدر کوشید همفریز را قانع سازد که دولت روز به روز بر اوضاع مسلط میګردد. ... اما سفیر انګلیس حاضر نشد از نظرش بګذرد." و " چون زمستان شدید و میدان هایي کابل نسبت برف باري مسدود بود، عملي شدن این برنامه برای چند روز معطل ماند. در دو روز آینده آن "همفریز" تمام اسناد و اوراق سفارت انګلیس در کابل را آتش زد، و به تاریخ ۲۵ فبروري که هوا خوب شد، تمام اعضای سفارت در هشت طیاره عازم پشاور ګردیدند، و رحمت خان را به حیث نماینده انګلیس در کابل ګذاشتند." (سید رسول، ۴۷-۴۸).
- د ښاغلي زماني بله افسانه داده چي " دولت انګلیس ده سال زحمت کشید تا دولت امانیه را با پروګرامش معدوم کند." ډېر حیرانوونکئ فکر! په دغه حیرانوونکي بې بنسټه حکم دمخه پوره ګرېدلئ یم. دلته به دغومره ووایم چي پخپله پاچا امان الله په کندهار کي له یوه امریکایي ژورنالست سره په یوې مرکي کي د برتانوي هند حکومت په خپلي ناکامی کي تبرئه کړئ، او پر هغه سربېره یي دا هم ویلي وو چي دا افغانستان ملایانو د هغه مخالفت کړئ، بې له دېنه چي له چانه یي پیسې تر لاسه کړي وي. خو د ښاغلي زماني له دغو لیکنو نه ځرګنده ده، چي دی د خپلي خاصي ایدیالوژی له مخي له "انګلیسانو" سره دغسي ټینګ مخالف دئ، چي د پاچا دغه خبره به هم و نه مني. او که ممکنه وای

د لیکنو لیږد
spineghar@gmail.com او یا info@arianafghanistan.com

ورته به یې عرض کړئ وای چې صاحبه! غلطه خبره کوی، تاسې چې له وطن نه په وتلو مجبور شوئ، دا ستا پر ضد د انګریزانو د توطئو او دسیسو له امله ده، نه د افغانانو د مخالفت له امله.

- ښاغلئ زماني دا هم وايي، چې همفريز " ... د انګريزي دسیسو او توطیو په جوړولو کې خورا ستره برخه درلوده." دده مطلب دادئ چې پاچا امان الله د همفریز په " دسیسو او توطیو" سره ناکام او له وطن نه په وتلو سره مجبور شو. دی به په دې نه پوهیږي چې یو سفیر د کوربه او د خپل حکومت تر مینځ یوه ډیپلوماتیکي واسطه ده او وظیفه یې دا نه ده چې د کوربه حکومت په وړاندې سیاست وضع کړي. دی به د کوربه حکومت په اړه خپل حکومت ته راپور تهیه کړي، او نظر ورکړي، خو دا د هغه د حکومت صلاحیت دئ، چې په اړه یې سیاست وضع کړي. لکه چې په متن کې دمخه شرح شوی د برتانوي هند، او د برتانيې د حکومتونو سیاست دا وو، چې پاچا امان الله پر خپل مقام پاتي وي.
- دغه نظر هم ډېر اوریدل کیږي، چې د کلکان حبیب الله په کابل باندې د حملې په وخت کې زخمي شو، او د برتانيې په سفارت کې یې درملنه وشوه. دغه اوازه حقیقت کېدلی نه شي، په دې چې حکومتي قواوو، له هغه سره ارګ ته د تللو په حال کې نښتې نه دې کړي. حکومتي چارواکي د هغه په حملې خبر نه وو، او تیاري یې هم نه درلود. دا یوازې شاهي رساله وه، چې په خپل ټینګ مقاومت سره یې حبیب الله او ډله یې په شا تلو ته مجبوره کړه، او له هغه وروسته وو، چې حکومتي پوځیان وړیسې شول، او له یو څو نښتو وروسته، حبیب الله او ملګرو یې په باغ بالا کې سنګر ونیوه، او مقابلې وشوې چې نژدې دیارلس ورځې یې دوام وکړ. په همدغه وخت کې وو، چې دی په کومه نښته کې په هوايي بمبارډ سره په اوږه په شرپنل یا چره ولګېد، او زخمي شو، او یرغلګر وار په وار له ډګر نه په شا شول، او پخپله حبیب الله اول پغمان ته لاړ. په کوم ځای کې مې لوستي چې هلته کوم برتانوي جراح د هغه درملنه وکړه، خو د هغه زخم په اصل کې کاري نه وو. پاچا امان الله د حبیب الله د یرغل په اړه دغومره ویلي چې ارګ ته د راتګ په وخت کې کوم برتانوي چارواکي یا سفیر له حبیب الله سره لیدلي او خبري کړي وې، خو هغه په دې اړه چې سفارت مأمون وي.
- ښاغلئ زماني د شنوارو پاڅون هم د برتانوي قونسل، جهان ګیر خان، په لمسون بولي، او وايي چې ده "... در اغتشاش شنوار رول مهمی را ایفا نمود." له زماني نه پرته به دا څوک ومني چې یو خارجي قونسل د شنوارو په شان یو لوی قوم د خپل پاچا پر ضد پاڅون ته ولمسولی شي. دغه پاڅون ډېر اساسي عوامل لرل، چې شرح یې دمخه شوی ده. هو، د پاچا امان الله د وخت په نا ارامیو کې برتانوي چارواکو ډېر کوښښ کاوه، چې څنګه چې دوی د خپل امنیت په اړه د حکومت د امنیتي قواوو باندې ډاډه کېدلی نه شي، دوی باید دغسې چلند و نه کړي، چې په دوي د مک ناڅن او کوه نیاري کاني و نه شي، چې په افغان- انګلیس په لومړی او دوهمه جګړه کې وژل شوي وو. همفریز، چې له دغو پیښو څخه خبر وو، کوښښ کاوه چې په نا آرام افغانستان کې د ده او د ملګرو ژوند خوندي وي، او د خطر په وخت کې ترېنه ووزي. ده د حبیب الله کلکاني د امیري په وخت کې، د ۱۹۳۰ کال د فبروري په ۲۵ مه همدغسې وکړل. ده د هغه واکمني نه پاتې کېدونکې ګڼله، او فکر یې کاوه چې نا ارامي به نوره هم ډېره شي. ده حتی د نورو لوېدیځو هیوادو د سفارتونو چارواکي هم وهڅول چې له کابل نه

په برتانوي الوتکو کې پېښور ته لاړ شي، او هغوی همدغسې وکړل. په کابل کې یواځې د شوروي اتحاد او ترکيې سفارتونه پاتې شول. تر ډېره اندازه د همدغه همفریز په کوښښونو د امیر حبیب الله رژیم بین المللي حیثیت و نه موند.

ښاغلي زماني چې زما په اړه دغه لیکنه کړې په اصل کې له شخصي نظر نه کړې ده. ما په یوه مجلس کې دده نیکه په هغو الفاظو یاد کړئ وو، چې دمخه یې ذکر شوئ دئ. ما داهم ویلي وو، چې د خپلواکۍ په جګړه کې ځلورمه جبهه نه وه، خو دی ټینګ دئ چې ځلورمه جبهه وه او سروالي يې هم دده نیکه کوله. دا بل څه نه بس د افغاني تاریخ مسخ کول دي. دی دا هم خیال کوي، پاچا امان الله، چې دده نیکه یې، چې د امیر حبیب الله په وخت کې، په کومې جنايي موضوع کې بندي شوئ وو، له محبس نه ازاد کړي، او د اعتبار او حیثیت خاوند کړئ وو، سپېڅلئ او له انتقادو نه اخوا دئ. دی په دې نه پوهیږي، هیڅ انسان- پاچا وي، یا پیر یا ولي- سپېڅلئ او له انتقاد نه آخوا نه دئ. د معاصر مهال په دولتونو کې، هغه هم د پاچا امان الله په شان، چې په خپله خوښه یې حکومت کاوه. سیاستونو او چلندونه په اساسي ډول مهم دي، په دې چې هغه په ټول ولس اثر کوي، او که یې و توروي، دهغو په وړاندې غبرګونونه ښيي. دوی په واقع کې په دغسې موضوعګانو کې د خپل وخت قاضیان دي، او دا د تاریخپوه دنده ده، چې دغه ټول څه په نظر کې ونیسي، او هغه په افاقي ډول د هغه وخت د لیکنو پر بنسټ شرح او بیان کړي. سیاسي تاریخ په حقیقت کې همدغه وي. ما په خپل کتآبګوتي کې، د پاچا امان الله په اړه دغه ټول په نظر کې نیولې، خو ښاغلئ زماني دا ټول هسې " د انګریزانو د فتنو نه ډک تبلیغات" ګڼي. دي چې د امان الله له " دورې سره بې کچې مینه او تنده" لري، له دې نه عاجز شوئ چې د هغو درک وکړي.

نو دده په اړه زما هغه وینا سمه ده، چې دمخه مې په همدغې لیکنې کې کړې، او هغه دا چې " د ښاغلي زماني د ژوند فعاله برخه په مخالفت، ضدیت، پټو فعالیتونو او ګوندي مبارزو کې تېره شوې، نه په طبي او علمي کارونو کې." ده د همدغه فکر له مخې، زما په اړه له تومتونو، کترو او بې بنسټه حکومونو نه ډکې لیکنې هم په پښتو او هم په فارسي کې په افغان-جرمن ویبسایټ کې خپرې کړې. ده په دې هم بسیا نه ده کړې، او هغه یې بیا له یو څو ورته لیکنو سره یو ځای چاپ کړې او یو وخت بل وخت یې په غونډو کې ویشي. دی خیال کوي چې دا هم ګوندي مبارزه ده او دی چې په هغې کې مهارت لري، نوم به وګټي. له ده نه چې له لیسانس نه پورته تصدیق په لرلو سره ځانله ډاکټر وایي، داسې توقع کېدله چې د ډاکټر په شان چلند وکړي، خو دي له دغسې چلند سره روږدئ نه دئ، او هغه یې لا په تکلیف کوي. له همدې امله وه چې ده دغې موضوع ته د پوهې د شاګرد په څېر و نه کتل، او ډنډوره یې ترینه جوړه کړه. البته هر څوک حق لري چې د هرچا په لیکنې انقاد وکړي او نیمګړتیا یې، که لري، په ګوته کړي، خو لیکنې یې باید په سویه او د جامعې له نظر نه وي، نه له شخصي نظره. او په هر حال کې په نظر کې ولري چې دا د اجتماعي اخلاق تقاضا ده. خو ښاغلئ زماني په دغسې لیکنې کې پاتې راغلئ، او له لیکنو او د هغو له خپرونو نه یې واضحه ده چې دي یو پروپاګندچي مائویست دئ.

په پای کې به وویل شي چې ننداره ایزي لیکنې به کله کله، هغه هم د لنډې مودې له پاره، له تاوده هرکلي سره مخ شي، خو هغه به په تېره چې د شخصي غرض له مخې وي، نه دا چې تنویر به و نه کړي، تېرایستل به وکړي. څوک چې په ارادي ډول د واقعیت پر خلاف لیکنه کوي، په اصل کې خپل ځان بې اعتباره کوي. نو که څوک غواړي تنویر وکړي، ورته ښایي چې لیکنې يې د ثقه شواهدو او معقولو دلیلونو له مخې وي، نه د بې بنسټه حکمونو او شخصي غرضونو له مخې، لکه د ښاغلي زماني چې دي.

د لیکنو لیږد
spineghar@gmail.com او یا info@arianafghanistan.com

اوس نو د هغه کوم خواخوږي ته ښايي چي ورته ووايي چي ګوره زمانی "اول زده کړه، بيا کوزده کړه،" او تل ربنتين اوسه، او دا چي دا يوويشتمه پيړی ده، او په دغي پيړی کي د تاريخپوه جان لوکاس په نظر " اوه! نور نو د ډېرو دليلونو له مخي د تاريخپوه دندي اساني نه دي. ، ددغه حال په ګډون چي نور نو خلک- تعليم کړئ وي يا نه ، ساده نه دي." (٢٤)

١. http://www.arianafghanistan.com/UploadCenter/Kakar_H/hassan_k_de_zamani_sistani_likano_pahakla_١.pdf

٢. http://www.arianafghanistan.com/UploadCenter/Kakar_H/hassan_k_de_zamani_sistani_likano_pahakla_٢.pdf

٣. http://www.arianafghanistan.com/UploadCenter/Kakar_H/hassan_k_de_zamani_sistani_likano_pahakla_٣.pdf

٤. http://www.arianafghanistan.com/UploadCenter/Kakar_H/hassan_k_de_zamani_sistani_likano_pahakla_٤.pdf

٥. http://www.arianafghanistan.com/UploadCenter/Kakar_H/hassan_k_de_zamani_sistani_likano_pahakla_٥.pdf

بيا نور